



# Handreiking Vrouwen- en Wereldgeschiedenis

*Theorie — Stappenplan — Inspiratie — Lesmateriaal*

# Inhoudsopgave

<u>Introductie</u>	2
<u>Deel 1: Theorie</u>	3
1.1 – <i>Er moet aansluiting zijn op de beginsituatie van leerlingen</i>	4
1.2 – <i>Leerlingen moeten kennis hebben van de westerse context van de oriëntatiekennis</i>	5
1.3 – <i>Leerlingen moeten een rijk, complex en volledig beeld van het verleden bezitten</i>	5
1.4 – <i>Leerlingen moeten over historische vaardigheden beschikken</i>	6
1.5 – <i>Leerlingen moeten democratisch burgerschap kunnen uitoefenen</i>	6
1.6 – <i>Leerlingen moeten zich kunnen ontwikkelen tot subject</i>	7
<u>Deel 2: Stappenplan</u>	8
Stap 1 – <i>Bepalen beginsituatie en lesdoelen</i>	10
Stap 2 – <i>Reflecteren op ruimte en mogelijkheden</i>	11
Stap 3 – <i>Selecteren leerstof en leeractiviteiten</i>	12
Stap 4 – <i>Selecteren lesmateriaal</i>	13
Stap 5 – <i>Uitvoeren en evalueren</i>	13
<u>Deel 3: Inspiratie</u>	14
Websites	15
Voorbeelden	17
<u>Deel 4: Lesmateriaal</u>	20
Voorbeeldlessen	21
Voorbeeldopdracht	23
<u>Referenties</u>	29
<u>Bijlage</u>	31

# Introductie

Er bestaat onder veel geschiedenisdocenten een verlangen om meer te doen met vrouwen- en wereldgeschiedenis. Dit blijkt in de praktijk echter lastig. Deze handreiking poogt dat makkelijker te maken. De handreiking bestaat uit vier delen. Alle delen sluiten op elkaar aan maar kunnen ook afzonderlijk gebruikt worden. Gebruik de handreiking dus vooral naar eigen behoefte!

**Vrouwengeschiedenis** is geschiedenis die getuigt van de historische aanwezigheid van vrouwen met agentschap.

**Wereldgeschiedenis** is geschiedenis die getuigt van de historische aanwezigheid van niet-Europese actoren met agentschap.

*Agentschap duidt op een handelend vermogen of enige vorm van zeggenschap over het eigen leven of de loop van de geschiedenis.*



## Deel 1: Theorie

Dit deel gaat aan de hand van zes onderwijsdoelen in op de waarde van vrouwen- en wereldgeschiedenis voor het geschiedenisonderwijs.

*Dit deel is vooral geschikt voor docenten die graag willen reflecteren op het hoe en waarom van vrouwen- en wereldgeschiedenis.*

## Deel 2: Stappenplan

Dit deel helpt docenten vrouwen- en wereldgeschiedenis in vijf stappen onderdeel te maken van hun lessen.

*Dit deel is vooral geschikt voor docenten die praktische tips en advies zoeken.*

## Deel 3: Inspiratie

Dit deel biedt handige websites en voorbeelden van interessante vrouwen en niet-Europese personen.

*Dit deel is vooral geschikt voor docenten die zich willen laten inspireren of concrete informatie en opdrachten zoeken.*

## Deel 4: Lesmateriaal

Dit deel biedt uitgewerkte lesplannen en een opdracht.

*Dit deel is vooral geschikt voor docenten die lesmateriaal zoeken dat meteen bruikbaar is of als voorbeeld kan dienen voor hun eigen materiaal.*

*Laat het perfecte niet in de weg staan van het goede. Het zal in de praktijk misschien niet mogelijk zijn om alle adviezen uit deze handreiking op te volgen. Zelfs het toepassen van slechts één advies is echter al een stap vooruit!*



Anna Maria Schurmer

Deel 1

Theorie



# Theorie

Onderwijs heeft altijd een doel. Er wordt niet van leerlingen verwacht dat zij jarenlang naar school toe gaan puur voor de gezelligheid. Het moet ook tot iets leiden. Leerlingen moeten kennis en vaardigheden vergaren. Zij moeten zich leren redden in de samenleving en bepaalde normen en waarden aanleren. Ook moeten zij voor zichzelf leren denken en eigen keuzes leren maken. Wanneer een docent besluit ergens les over te geven, dan moet daar dus een reden voor zijn. Dat geldt eveneens voor vrouwen- en wereldgeschiedenis.

In dit deel worden zes onderwijsdoelen uiteengezet waarvoor vrouwen- en wereldgeschiedenis van waarde kunnen zijn. Voor ieder doel wordt kort uitgelegd wat het precies inhoudt en hoe aandacht voor vrouwen- en wereldgeschiedenis kan helpen dat doel te behalen. Hiermee wordt duidelijk gemaakt waar — binnen de doelen die docenten al bezitten — er mogelijk aanknopingspunten liggen om meer te doen met deze geschiedenis.

## 1.1 – Er moet aansluiting zijn op de beginsituatie van leerlingen

Aansluiten op de beginsituatie van leerlingen is eigenlijk geen onderwijsdoel. Het is een didactisch basisprincipe dat het nastreven van alle andere doelen mogelijk maakt. Zo zal een docent die geen rekening houdt met de kennis en vaardigheden waarover de leerlingen beschikken weinig succes behalen. Ook interesse maakt onderdeel uit van de beginsituatie van een leerling. Aansluiten bij de interesses van leerlingen is belangrijk, want geïnteresseerde leerlingen presteren beter (Hornstra, Weijers, Van der Veen & Peetsma, 2016). Het is daarom goed om te weten dat veel leerlingen wereldgeschiedenis boeiend vinden (Grever & Ribbens, 2007). Interesse verschilt echter per persoon. Om geschiedenisonderwijs voor alle leerlingen interessant te maken is het daarom vooral belangrijk om te zorgen voor afwisseling. Enkel verhalen over Europese mannen is niet genoeg!

Een tweede punt is representativiteit. Onderrepresentatie en stereotypering zijn van negatieve invloed op motivatie, interesse en prestaties (Mesman, Van de Rozenberg & Van Veen, 2019). Volwaardige representatie leidt daarentegen juist tot betere prestaties. Een historisch narratief waarin vrouwen vrijwel nooit meer zijn dan *moeder*, *echtgenote* of *dochter* doet de helft van de leerlingen dan al snel te kort. De geschiedenisles is dus gebaat bij diversiteit. Aandacht voor vrouwen- en wereldgeschiedenis kan daar aan bijdragen.

## 1.2 – Leerlingen moeten kennis hebben van de westerse context van de oriëntatiekennis

De Tien Tijdvakken en de bijbehorende Kenmerkende Aspecten zijn prominent aanwezig in vrijwel het hele geschiedenisonderwijs. Veel docenten vinden het belangrijk dat leerlingen zich realiseren dat deze oriëntatiekennis een westerse kijk op het verleden vertegenwoordigt. Voor havo/vwo examenleerlingen is dit zelfs verplichte kost. Aandacht voor wereldgeschiedenis kan helpen. Door deze geschiedenis te contrasteren met contemporaine westerse gebeurtenissen wordt duidelijk dat het pad van de Europese geschiedenis niet universeel is. Denk bijvoorbeeld aan het Islamitische Gouden Tijdperk bij Tijdvak 3 en 4.

Ben je al bekend met [Tien Keer Meer Geschiedenis](#) van The Black Archives? Dit project heeft alternatieve tijdvakken ontwikkeld met oog voor wereldgeschiedenis. Het biedt een mooi beginpunt om het verleden eens uit een ander perspectief te benaderen.



## 1.3 – Leerlingen moeten een rijk, complex en volledig beeld van het verleden bezitten

Er wordt wel eens gesteld dat er in het historisch narratief geen plek is voor vrouwen of actoren van buiten Europa. Geschiedenis gaat immers vooral over machthebbers en in het Westen waren dat nou eenmaal mannen van Europese komaf. Daar is echter wel wat tegenin te brengen. *Weinig* machtige vrouwen betekent bijvoorbeeld niet *geen* machtige vrouwen. Neem Eleonora van Aquitanië, de middeleeuwse koningin van Frankrijk én Engeland of keizerin Catherina de Grote. Daarnaast bevatten vrouwen- en wereldgeschiedenis veel perspectieven die ongezien blijven in de verhalen over machtige, westerse mannen. Een curriculum dat alleen uit deze verhalen bestaat, mist dan ook nuance en detail. Door aandacht te besteden aan vrouwen- en wereldgeschiedenis zorgen docenten ervoor dat leerlingen een rijker, complexer en volledig beeld van het verleden vormen. Zo krijgen zij een beter idee van hoe de wereld er vroeger uitzag.



## **1.4 – Leerlingen moeten over historische vaardigheden beschikken**

De ontwikkeling van historische vaardigheden is een belangrijk onderwijsdoel. Er bestaan veel verschillende ideeën over welke vaardigheden leerlingen echt moet bezitten. Uit dit scala van mogelijkheden zijn drie brede vaardigheden te destilleren waarbij vrouwen- en wereldgeschiedenis van waarde zijn.

Ten eerste moeten leerlingen kritisch met bronnen om kunnen gaan. Om te begrijpen dat een bron niet per se betrouwbaar of representatief is, helpt het om te weten dat er meerdere visies op het verleden bestaan. Doordat vrouwen- en wereldgeschiedenis vaak subalterne perspectieven en vergeten verhalen bevatten, kan aandacht daarvoor dit bewustzijn bijbrengen.

Ten tweede helpen vrouwen- en wereldgeschiedenis bij het verklaren van gebeurtenissen en ontwikkelingen. Concepten als oorzaak en gevolg kunnen zelden volledig uitgelegd worden zonder de belangen van meerdere groepen samen te brengen. Om echt te begrijpen hoe het Britse Rijk zich over India kon verspreiden, moeten bijvoorbeeld ook de overwegingen van lokale Mogolvorsten behandeld worden.

Ten derde moeten leerlingen oordelen kunnen vormen, zoals over het historisch belang van een gebeurtenis. Concepten als significantie en moraliteit veronderstellen de inname van een bepaald perspectief. Vrouwen- en wereldgeschiedenis maken het curriculum diverser, waardoor er meer ruimte ontstaat om te oefenen met multiperspectiviteit en tegengestelde waarden.

## **1.5 – Leerlingen moeten democratisch burgerschap kunnen uitoefenen**

Sinds 2006 is burgerschapsvorming een wettelijke taak van het onderwijs. Het ontwikkelen van democratische affiniteit neemt daarbij een belangrijke plaats in. Docenten blijken het echter lastig te vinden leerlingen actief op te leiden tot kritische, democratische burgers (Veugelers, 2019). Vrouwen- en wereldgeschiedenis bieden kansen om de ruimte voor burgerschapsvorming in de geschiedenisles uit te breiden. Een diverse geschiedenis biedt de mogelijkheid om te leren omgaan met meerdere gezichtspunten. Daarnaast verschijnen de actoren van deze geschiedenis (zoals vrouwen en immigranten) vaak in het historisch narratief wanneer zij in conflict zijn met de heersende machten. Hierdoor bieden hun perspectieven toegang tot controversiële onderwerpen uit het verleden. De temporele afstand maakt deze onderwerpen minder gevoelig dan contemporaine controverses, zodat deze makkelijker in de klas besproken en bediscussieerd kunnen worden (Goldberg & Savenij, 2018). Dit geeft leerlingen de kans om te leren omgaan met conflicten, onverenigbare standpunten en consensusvorming, zodat zij actief deel kunnen nemen aan onze conflictueuze, pluriforme en democratische samenleving.

## 1.6 – Leerlingen moeten zich ontwikkelen tot subject

Subjectificatie is een begrip dat afkomstig is van de onderwijspedagoog Biesta (2020), maar dat al langer in andere gedaantes rondspookt. Het houdt in dat leerlingen zich bewust worden van hun vrijheid om te handelen (of niet te handelen) op basis van hun eigen ideeën en overtuigingen. Identiteitsvorming kan gezien worden als een opstap naar subjectificatie, omdat dit het maken van bewuste keuzes makkelijker maakt. Daarbij bestaat echter altijd het risico dat een leerling keuzes maakt waar de docent niet gelukkig van wordt!

Vanwege de gemarginaliseerde positie van vrouwen en niet-Europese personen in de westerse geschiedenis bieden hun verhalen en perspectieven de kans om te reflecteren op waarden zoals rechtvaardigheid, vreedzaamheid en vrijheid. Dit helpt leerlingen hun eigen identiteit te vormen (Hartel & Henskens, 2021).

De vrijheid om bewuste keuzes te maken vereist echter ook enige kennis van de beperkingen die er bestaan op deze vrijheid. Vrouwen- en wereldgeschiedenis zijn rijk aan verhalen waarin machtsstructuren en ongelijke verhoudingen aan het daglicht komen. Zo kunnen de legendes rondom Kenau Simonsdochter het niet nalaten om haar te omschrijven als *mannin*. Door hierop te reflecteren kunnen leerlingen een kritisch bewustzijn ontwikkelen, waarmee zij de kansen en beperkingen in hun samenleving beter kunnen aanschouwen.







Deel 2

Stappenplan

L. Bennett

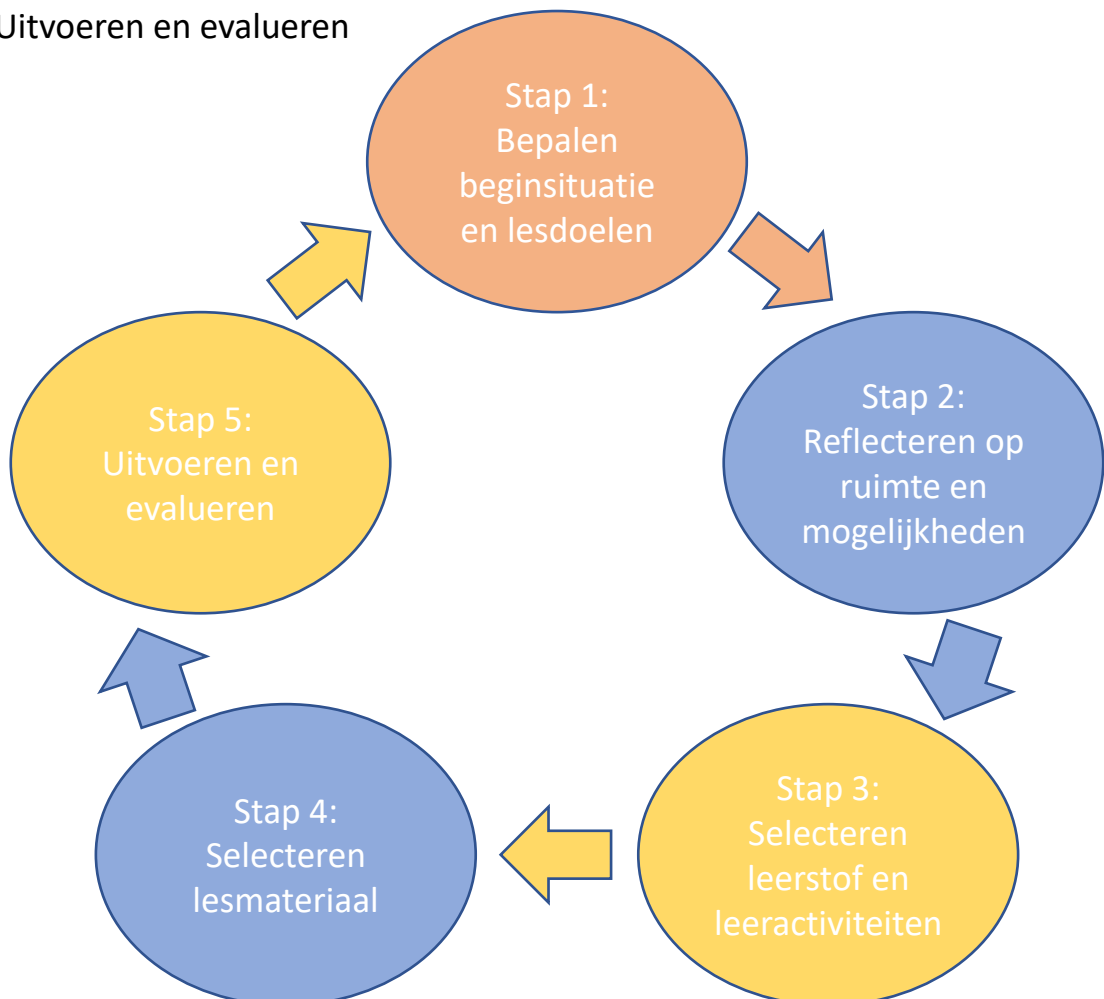
DUMOUZA

# Stappenplan

In deel 1 is besproken waarom en hoe vrouwen- en wereldgeschiedenis van waarde zijn voor het geschiedenisonderwijs. Het daadwerkelijk realiseren van meer aandacht voor deze geschiedenis is echter gemakkelijker gezegd dan gedaan. Dit deel biedt een stappenplan bestaande uit vijf stappen en praktische tips die daarbij kunnen helpen. Dit stappenplan is gebaseerd op een variatie van het bekende didactisch analysemodel. Dit model, het origineel en een lesvoorbereidingsformulier zijn terug te vinden in de bijlage. In deel 4 zijn twee lesplannen te vinden die met behulp van dit stappenplan zijn gemaakt.

De vijf stappen zijn:

- 1) Bepalen beginsituatie en lesdoelen
- 2) Reflecteren op ruimte en mogelijkheden
- 3) Selecteren leerstof en leeractiviteiten
- 4) Selecteren lesmateriaal
- 5) Uitvoeren en evalueren



## Stap 1 – Bepalen beginsituatie en lesdoelen

Het bepalen van de beginsituatie van leerlingen en de doelstellingen voor de les vindt vaak in tandem plaats. De leerdoelen van de leerlingen moeten immers aansluiten op hun voorkennis, maar de gewenste doelen bepalen ook welke factoren van de beginsituatie mogelijk relevant zijn.

*Het kan de moeite waard zijn om in een klas te peilen welke interesses leerlingen hebben, zodat hier rekening mee kan worden gehouden bij het bepalen van de lesdoelen. Zowel het aanspreken van persoonlijke interesses als zeggenschap over het eigen leerproces maken onderwijs relevanter voor leerlingen.*



Bij het opstellen van lesdoelen is het goed om in gedachte te houden dat het verplichte curriculum (de kerndoelen en eindtermen) eigenlijk vrij abstract is. De Tien Tijdvakken, Kenmerkende Aspecten en Historische Contexten zijn 'kaal' gehouden om eigen invulling door docenten mogelijk te maken (Wilschut, 2007). De specifieke wijze waarop een lesmethode het curriculum invult, hoeft dan ook niet gevolgd te worden. Voor een docent die graag meer aandacht zou besteden aan vrouwen- en wereldgeschiedenis is het juist aangeraden om eerst te bepalen wat leerlingen moet weten en pas daarna te kijken of het boek daarbij kan helpen. Op die manier wordt de ruimte die het curriculum biedt voor de eigen invulling van de docent het beste benut.

*Ruimte maken voor vrouwen- en wereldgeschiedenis betekent niet dat de hele les daarover hoeft te gaan. Zelfs een kleine aanpassing kan al een verschil maken. Zo kan het lesdoel 'leerlingen kunnen 3 kenmerken noemen van een industriële samenleving' omgezet worden naar 'leerlingen kunnen 3 kenmerken noemen van een industriële samenleving en uitleggen dat deze kenmerken door mannen en vrouwen mogelijk anders werden ervaren.'*



## Stap 2 – Reflecteren op ruimte en mogelijkheden

Deze stap vormt de voornaamste innovatie van dit stappenplan. Het idee is dat er vaak ruimte bestaat in een les voor vrouwen- en wereldgeschiedenis, maar dat deze niet altijd duidelijk is. Bewust reflecteren op de mogelijkheden kan deze ruimte zichtbaar maken. Het is natuurlijk mogelijk om een thema, verhaal of perspectief uit deze geschiedenis direct in een lesdoel op te nemen. Dat is bijvoorbeeld het geval bij een les over het feminisme. Bij sommige lesdoelen ligt het behandelen van deze geschiedenis daarnaast voor de hand. Om de Tijd van Ontdekkers en Hervormers in een wereldhistorische context te plaatsen, kunnen bijvoorbeeld ook de ontdekkingsreizen van Ibn Battatu en Zheng He behandeld worden. Ook lesdoelen die niet expliciet voor deze geschiedenis open staan, bieden echter mogelijkheden. Ontwikkelingen en concepten kunnen vaak uitgelegd worden aan de hand van personen uit de vrouwen- of wereldgeschiedenis. Zo is Leni Riefensthal praktisch een personificatie van moderne propagandamiddelen en de verspreiding van het nationaalsocialisme.

*Wil je aanvullen of contrasteren? Onderbelichte geschiedenis kan een bestaand verhaal aanvullen. Er blijken bijvoorbeeld ook zwarte plantage-eigenaren te zijn geweest. Zij kan een bestaand verhaal echter ook tegenspreken. Zo ondermijnt de kille ontvangst van Surinaamse immigranten het beeld van Nederland als sociaal en gastvrij land. Door bewust te zijn van het doel kan een docent aandacht voor vrouwen- en wereldgeschiedenis meer gestuurd realiseren.*



Veel ontwikkelingen en gebeurtenissen komen daarnaast het beste uit de verf wanneer zij besproken worden aan de hand van meerdere personen of gebeurtenissen. Hierdoor kunnen bij een onderwerp als de Verlichting naast Voltaire, Rousseau en Locke bijvoorbeeld ook de ideeën van Mary Wollstonecraft of Belle van Zuylen behandeld worden. De impact van de Franse Revolutie kan daarnaast uitgebreid worden door een licht te werpen op de Haïtiaanse Revolutie. Zelfs wanneer er van al deze mogelijkheden geen sprake is, kan er alsnog ruimte zijn om toch wat met vrouwen- of wereldgeschiedenis te doen. Er kan namelijk bronmateriaal gebruikt worden dat door een vrouw of niet-Europees persoon is gemaakt. Zo kunnen de ontberingen van het Rampjaar bestudeerd worden met behulp van brieven van Nederlandse vrouwen die onderschept zijn door Engelse kapers (zie Kleio 5 bij Inspiratie). Met al deze opties is er vrijwel altijd wel iets te doen met vrouwen- of wereldgeschiedenis.

*Om meer ruimte voor vrouwen- en wereldgeschiedenis te creëren kunnen docenten ook gebruik maken van de thema's uit Domein C van het havo/vwo examenprogramma. Deze kunnen naar eigen inzicht ingevuld worden. Thema's zoals 'Japan van Tokugawa tot Meiji' of 'Invloedrijke Vrouwen' maken aandacht voor vrouwen- en wereld-geschiedenis een stuk makkelijker en kunnen tegelijk raakvlakken bieden voor Kenmerkende Aspecten!*



### Stap 3 – Selecteren leerstof en leeractiviteiten

Nadat gereflecteerd is op de ruimte voor vrouwen- en wereldgeschiedenis kunnen deze overwegingen in de praktijk gebracht worden bij de selectie van leerstof en leeractiviteiten.

De leerstof betreft de daadwerkelijke onderwerpen die tijdens de les behandeld worden. Zo kan een docent voor een les over de Holocaust er bijvoorbeeld kiezen om de totstandkoming van de concentratiekampen, de Jodenvervolgving en antisemitisme in brede zin te behandelen, maar kan de les ook specifiek ingaan op Anne Frank als een representatie van dit begrip. Er kan bij het bepalen van de leerstof daarom bewust ruimte gemaakt worden voor vrouwen- en wereldgeschiedenis.

*Iedere leerling brengt eigen voorkennis mee. Een docent kan deze kennis actief in de les betrekken. Zo kunnen leerlingen met een migratieachtergrond een persoonlijke invulling geven aan de ontwikkeling van een pluriforme en multi-culturele samenleving. Het aanspreken van deze kennis maakt een les voor hen interessant én relevant. Ook dat is wereldgeschiedenis!*



Daarnaast bieden sommige leeractiviteiten meer ruimte voor vrouwen- en wereldgeschiedenis dan andere. Een waardevol voorbeeld om hier uit te lichten is de expertopdracht. Bij deze werkvorm worden leerlingen eerst in groepjes een expert in een bepaald onderwerp. Daarna delen zij hun expertise in nieuwe groepjes om zo met experts over andere onderwerpen samen tot weloverwogen conclusies te komen. Deze opzet maakt het makkelijk om een concept, ontwikkeling of vraagstelling vanuit meerdere hoeken te benaderen, waarbij ook dankbaar gebruikt kan worden gemaakt van personen, verhalen of perspectieven uit de vrouwen- en wereldgeschiedenis.

*Het is mogelijk om bij de voorbereiding op het schooljaar een lijst van hoofdonderwerpen op te stellen die echt behandeld moeten worden. De wettelijke verplichtingen zullen daar een onderdeel van zijn, maar iedere docent heeft ook eigen interesses en voorkeuren. Vervolgens kan besloten worden welke gebeurtenissen en personen daadwerkelijk behandeld worden om deze onderwerpen toe te lichten. Door op deze manier te snoeien in het curriculum ontstaat er meer ruimte voor diepgang en om onderwerpen te behandelen die anders onderbelicht blijven (Loewen, 2018).*



Hoewel het bepalen van de leerstof en de leeractiviteiten onderdeel zijn van dezelfde stap, zal in de praktijk vaak de één of de ander prioriteit hebben. Wanneer een docent er bijvoorbeeld naar streeft om te oefenen met het omgaan met tegenstrijdige waarden of meningen zal de vorm — zoals een oefening waarbij leerlingen met elkaar in debat gaan — belangrijker kunnen zijn dan de inhoud. Wanneer een docent wil dat leerlingen bepaalde historische feiten leren zal juist het omgekeerde het geval zijn.

## Stap 4 – Selecteren lesmateriaal

Het selecteren van het lesmateriaal vindt in dit stappenplan later plaats dan in het traditionele didactische analysemodel. Lesmethodes zijn vaak namelijk van grote invloed op de invulling van het geschiedeniscurriculum, maar besteden relatief weinig aandacht aan vrouwen- en wereldgeschiedenis. Door het gebruik van de methode niet voorop te stellen, wordt deze beperkende invloed verminderd. Het aanvullen van de lesmethode met ander materiaal kost echter wel meer tijd en moeite. Om daarbij te helpen staat in deel 3 een lijst met bruikbare websites. In deel 4 is een uitgewerkte voorbeeldopdracht te vinden.

*Er is online veel lesmateriaal beschikbaar voor vrouwen- en wereldgeschiedenis.*

*Dit moet soms wel aangepast worden voor eigen gebruik. Lenders, Borger & Verharen (2021) hebben hier wat tips voor. Een overzicht:*

- 1) Controleer of het materiaal aansluit bij jouw onderwijs- en lesdoelen.*
  - 2) Controleer of opdrachten leerlingen stimuleren om zelf na te denken.*
  - 3) Controleer of opdrachten alle instructies bevatten die jij nodig hebt.*
  - 4) Controleer of opdrachten alle instructies bevatten die leerlingen nodig hebben.*
- Deze tips zijn ook bruikbaar als je zelf materiaal wilt ontwikkelen en delen!*



## Stap 5 – Uitvoeren en evalueren

De uitvoering is natuurlijk waar het uiteindelijk allemaal op neerkomt. Daarna kan er geëvalueerd worden. Dat is het moment om te controleren hoeveel van het lesplan daadwerkelijk in de praktijk gebracht is en welke rol vrouwen- en wereldgeschiedenis daarbij hebben gespeeld. Ook voor de les kan er echter al geëvalueerd worden. Hierbij kan teruggekeken worden naar de conclusies uit de reflectiestap om te controleren of deze ook echt in de les zijn verwerkt.



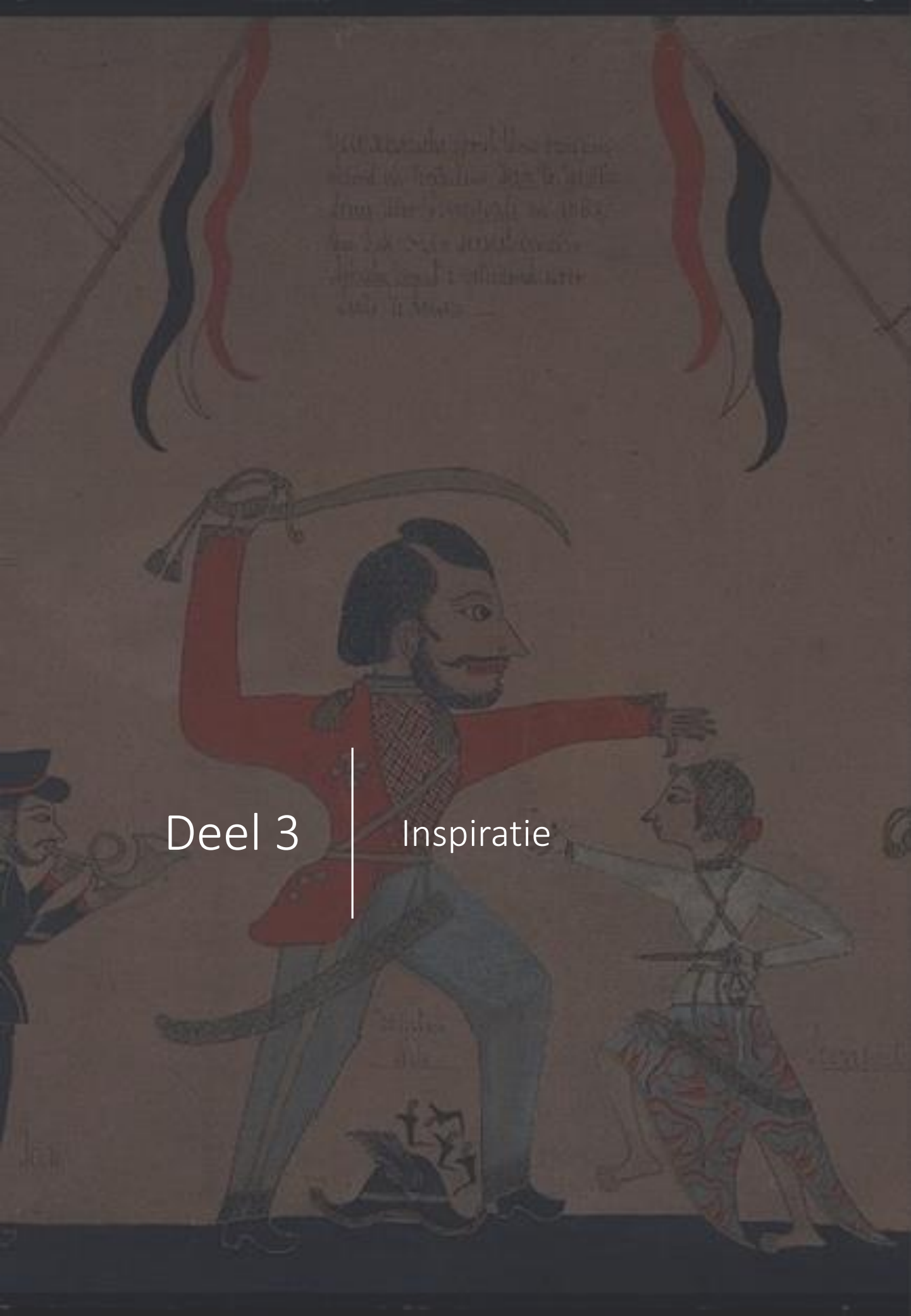
*Het kan soms nuttig zijn om een lesplan samen met een collega te evalueren, vooral wanneer er iets nieuws wordt uitgetoet. Het is goed mogelijk dat docenten over kennis en lesmateriaal beschikken waar collega's niets van weten. Daarnaast kan een extra paar ogen controleren of de ruimte voor vrouwen- en wereldgeschiedenis goed genoeg wordt benut.*



Faint, illegible text in a historical script, possibly Dutch or Indonesian, located at the top center of the page.

Deel 3

Inspiratie



# Websites

De onderstaande websites bieden zowel artikelen die gebruikt kunnen worden om kennis te verwerven over mogelijk onbekende vrouwen en niet-Europese personen als bronmateriaal en opdrachten die tijdens de les gebruikt kunnen worden. Onder iedere website staat een korte beschrijving van het beschikbare materiaal en een indicatie van de Tijdvakken waarvoor het relevant kan zijn.

## [Atria](#)

*Artikelen over vrouwen- en gendersgeschiedenis voor kennisverwerving en lesmateriaal.*

*Voornamelijk Tijdvak 8-10.*

## [Canon van Nederland](#)

*Artikelen en lessen over vele onderwerpen, waaronder verschillende vrouwen.*

*Alle tijdvakken.*

## [De Correspondent: 12 zwarte sleutelfiguren](#)

*Artikel over 12 zwarte historische personages voor kennisverwerving.*

*Tijdvak 2-4, 8-10*

## [De Correspondent: Verzwegen Geschiedenis](#)

*Artikelen over voornamelijk koloniale geschiedenis voor kennisverwerving.*

*Tijdvak 5-10.*

## [De Wereld van de Oost](#)

*Informatie en lesmateriaal voor een multiperspectieve benadering van Nederlands-Indië.*

*Tijdvak 5-10 (informatie), 9-10 (lesmateriaal).*

## [Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland](#)

*Biografieën van 2500+ vrouwen voor kennisverwerving en lesmateriaal.*

*Voornamelijk Tijdvak 4-10.*

## [F-Site](#)

*Opdrachten over Europese en niet-Europese vrouwen.*

*Alle Tijdvakken.*



# Websites

## [Geschiedenis en Didactiek](#)

*Opdrachten over vele onderwerpen, waaronder vrouwen- en wereldgeschiedenis.*

*Alle Tijdvakken.*

## [Geschiedenis in de klas](#)

*Lesmateriaal over meerdere onderwerpen, waaronder wereldgeschiedenis.*

*Alle Tijdvakken.*

## [Historica: Online Archief](#)

*Artikelen over vrouwen- en gendergeschiedenis voor kennisverwerving.*

*Alle Tijdvakken.*

## [Historiek: Biografieën](#)

*Biografieën van 1000+ historische personen, waaronder vrouwen en niet-Europeanen.*

*Alle Tijdvakken.*

## [IsGeschiedenis: Personen](#)

*Biografieën van 1000+ historische personen, waaronder vrouwen en niet-Europeanen.*

*Alle Tijdvakken.*

## [Kleio 5 \(2018\): De geschiedenis kent veel bijzondere vrouwen](#)

*Onderwijsgerichte artikelen over (onbekende) vrouwen voor kennisverwerving.*

*Alle Tijdvakken.*

## [Out of the Box – Wereldgeschiedenis](#)

*Informatie en lesmateriaal over grote Afrikaanse en Aziatische rijken.*

*Tijdvak 2-10.*

## [The Black Archives: Tien keer meer geschiedenis](#)

*Herindeling van de Tien Tijdvakken op basis van een wereldhistorisch perspectief.*

*Alle Tijdvakken.*

## [Vereniging voor Gendergeschiedenis: Dossiers](#)

*Artikelen over vrouwen- en gendergeschiedenis voor kennisverwerving.*

*Tijdvak 2, 5-6, 8-10.*

# Voorbeelden

Deze lijst betreft een beperkt overzicht van verschillende vrouwen en niet-Europeaanen uit de Tien Tijdvakken en dient ter informatie en inspiratie. Bij iedere persoon is een verwijzing naar relevante Kenmerkende Aspecten toegevoegd (soms uit een ander Tijdvak) en een link voor meer detail.

## Tijd van jagers en boeren

[Trijntje](#) (jagers en verzamelaars)

[Meisje van Yde](#) (landbouwsamenlevingen)

[Kushim](#) (eerste steden)

## Tijd van Grieken en Romeinen

[Imhotep](#) (wetenschap, klassieke vormtaal)

[Zoroaster](#) (opkomst monotheïsme)

[Boudicca](#) (Romeins Imperium)

[Hypathia](#) (Romeins imperium, wetenschap, opkomst christendom)

[Koning Ezana van Aksum](#) (verspreiding christendom)

## Tijd van monniken en ridders

[Khadija bint Khuwaylid](#) (opkomst islam)

[Walburga](#) (verspreiding christendom)

[Haroen ar-Rashid](#) (verspreiding islam, wereldwijde handelscontacten)

[Gravin Adela van Hamaland](#) (feodalisme)

[Fatima al-Fihri](#) (wetenschap, handel, verspreiding islam)

## Tijd van steden en staten

[Eleonora van Aquitanië](#) (feodalisme, centralisatie, kruistochten, conflict met kerk)

[Ibn Battuta](#) (kruistochten, ontdekkingsreizen)

[Zheng He](#) (ontdekkingsreizen, wereldwijde handelscontacten)

[Maria van Bourgondië](#) (centralisatie, opkomst steden)

[Mehmet de Veroveraar](#) (verspreiding islam, wetenschap, expansie, klassiek erfgoed)

# Voorbeelden

## Tijd van ontdekkers en hervormers

[Wendelmoet Claesdochter](#) (reformatie)

[Juan Garrido](#) (ontdekkingsreizen, Europese expansie)

[Kenau Simonsdochter Hasselaer](#) (Nederlandse Opstand)

[Sofonisba Anguissola](#) (Renaissance)

[Untung Soerapati](#) (Europese expansie, slavenhandel, antikolonialisme)

[Nzinga Mbande](#) (Europese expansie, slavenhandel, wereldwijde handelscontacten)

## Tijd van regenten en vorsten

[Amalia van Solms](#) (Nederlandse Opstand, Nederlandse Republiek)

[Anna Maria van Schurman](#) (reformatie, wetenschappelijke revolutie, feminisme)

[Pieter Claesz Bruin van Brazil](#) (wereldhandel, Europese expansie, multiculturele samenleving)

[Aagje Luijtsen](#) (wereldhandel, Nederlandse Republiek)

[Maria Sibylla Merian](#) (wetenschappelijke revolutie, Europese expansie, slavernij)

[Keizer Kangxi](#) (staatsvorming, (verlicht) absolutisme, (Europese) expansie)

## Tijd van pruiken en revoluties

[Catherina de Grote](#) (verlicht absolutisme)

[Elizabeth Samson](#) (Europese expansie, plantagekolonie, abolitionisme)

[Belle van Zuylen](#) (Verlichting, feminisme)

[Mary Wollstonecraft](#) (Verlichting, democratische revoluties, feminisme)

[Cuffy](#) (plantagekolonie, abolitionisme)

[Toussaint Louverture](#) (Verlichting, democratische revoluties, plantagekolonie, abolitionisme)

# Voorbeelden

## Tijd van burgers en stoommachines

[Goeie Mie](#) (industriële samenleving, sociale kwestie)

[Johanna Borski](#) (industrialisatie)

[Sojourner Truth](#) (feminisme, abolitionisme, emancipatie, democratisering)

[Keizer Meiji](#) (centralisatie, liberalisme, nationalisme, industrialisatie, modern imperialisme)

[Alexandrine Tinne](#) (modern imperialisme, ontdekkingsreizen)

[Wilhelmina Drucker](#) (emancipatie, feminisme, socialisme, democratisering)

[Tjoet Nja Din](#) (modern imperialisme, antikolonialisme)

## Tijd van wereldoorlogen

[Susanne Groeneweg](#) (feminisme, socialisme, democratisering)

[Leni Riefenstahl](#) (WOII, nazificatie, propaganda, Holocaust)

[Tineke Wibaut-Guilonard](#) (WOII, totale oorlog, Duitse bezetting)

[Ans van Dijk](#) (WOII, Holocaust, Duitse bezetting)

[Anton de Kom](#) (antikolonialisme, WOII, Duitse bezetting)

[Betsy Thunq](#) (emancipatie, feminisme, democratisering, dekolonisatie)

[Hermina & Otto Huiswoud](#) (antikolonialisme, communisme, emancipatie)

## Tijd van televisie en computer

[Haile Selassie](#) (WOII, democratisering, dekolonisatie, verlicht absolutisme, Koude Oorlog)

[Aaicha Bergamin](#) (sociaal-culturele veranderingen, pluriforme samenleving)

[Marga Klompé](#) (Duitse bezetting, verzorgingsstaat, Europese eenwording, confessionalisme)

[Fatima Mernissi](#) (feminisme, emancipatie, sociaal-culturele veranderingen)

[Andre Reeder](#) (dekolonisatie, multiculturele samenleving, sociaal-culturele veranderingen)

[Maria Liberia-Peters](#) (multiculturele samenleving, sociaal-culturele veranderingen)

[Angela Merkel](#) (Koude Oorlog, Europese eenwording, pluriforme samenleving)



Deel 4

Lesmateriaal

# Voorbeeldlessen

<b>Naam</b>	Tim	<b>Klas</b>	vmbo 1	<b>Datum</b>	12/01/22
<b>Beginsituatie</b>	Klas is bekend met cultuur/politiek/innovaties van de Romeinen uit de vorige les. Enthousiaste klas, maar heeft wel afwisseling nodig. Veel spraakzame leerlingen. Verder geen bijzonderheden.				
<b>Lesdoelen</b>	Leerlingen krijgen een beeld van de uitbreiding van het Romeinse imperium en gevolgen (positief & negatief). Leerlingen vormen hun identiteit door actief te reflecteren op het belang van vrijheid.				
<b>Reflectie</b>	Geen vrouwelijke Romeinse keizers/legerleiders/enz. (Elagabalus??). Vrouwelijke vijanden? Boudicca/Zenobia. Alternatief: Afrikaanse keizers.				
<b>Leerstof</b>	Het Romeinse Rijk op z'n hoogtepunt (Trajanus). De opstand van Boudicca.				

Tijd	Leeractiviteit	Lesmateriaal	Docentactiviteit
5 min	Binnenkomst. Zitten op vaste plek.	Laptops <u>dicht</u> op tafel.	Welkom heten. Controle aanwezigheid.
5 min	Ophalen voorkennis Romeinse innovaties.	-	Opschrijven antwoorden op bord.
10 min	In tweetallen landen opzoeken die binnen het imperium vielen.	Laptops.	Uitleg opdracht. Kaart van Romeinse Rijk onder Trajanus op het bord.
15 min	Opdracht Boudicca. Eerst alleen, bespreken in groepjes, plenair delen.	Opdracht op <a href="#">F-Site</a> . Met <a href="#">audio</a> (als het weer werkt).	Voorlezen/afspelen verhaal. Uitleg opdracht. Observeren/helpen.
10 min	Klassikaal gesprek: hoe belangrijk is vrijheid? Eerst nadenken!	-	Gesprek leiden. Vraag naar: rechtvaardigheid, vooruitgang, vrijheid.
5 min	Laatste vragen. Noteren huiswerk.	Werkboek.	Huiswerk op bord.

<b>Evaluatie</b>	Gebruik audio was effectief, maar volgende keer misschien met transcriptie. Gesprek over vrijheid ging goed. Rechtvaardigheid blijkt een lastig begrip. Eerst definities bespreken?
------------------	---

<b>Naam</b>	Tim	<b>Klas</b>	havo 5	<b>Datum</b>	22/01/22
<b>Beginsituatie</b>	Dekolonisatie is uitgebreid behandeld, arbeidsmigratie minder. Meerdere leerlingen met migratieachtergrond. Hard toe aan vakantie (wie niet).				
<b>Lesdoelen</b>	Leerlingen krijgen een beeld van de ontwikkeling van de multiculturele samenleving. Leerlingen werken aan historische vaardigheden (contextualiseren, argumenteren, met bronnen werken).				
<b>Reflectie</b>	Aandacht voor ervaringen/bewegredenen migranten. Verhalen van leerlingen? Mogelijk verschil ervaringen mannen & vrouwen bij arbeidsmigratie en gezinshereniging (geen prioriteit).				
<b>Leerstof</b>	HC: Nederland. KA multiculturele samenleving. Recente migratiegeschiedenis.				

<b>Tijd</b>	<b>Leeractiviteit</b>	<b>Lesmateriaal</b>	<b>Docentactiviteit</b>
5 min	Binnenkomst. Groepjes vormen.	Laptops paraat.	Welkom heten. Aanzet tot groepjes vormen.
20 min	Onderzoek in groepjes naar een specifieke migratiegroep.	Expert opdracht ' <a href="#">Pluriform Nederland</a> '. Laptops.	Uitleg. Begeleiden uitvoering.
20 min	Uitwisselen resultaten met andere groepen.	Expert opdracht ' <a href="#">Pluriform Nederland</a> '.	Nieuwe groepjes maken. Uitleg. Begeleiding.
15 min	Nabespreken. Koppeling met eigen verleden?	-	Gesprek begeleiden.
Tijd over	Video kijken.	<a href="#">Onderneming Onderdak</a> : 4:30 – 15:22.	Korte uitleg bij film.

<b>Evaluatie</b>	Enerverende les. Opdracht liep lekker na een trage start. Wat scherpe reacties bij de nabespreking, maar dat leidde uiteindelijk tot een goed gesprek. Geen tijd voor video (zoals verwacht), dus volgende week.
------------------	--

# Voorbeeldopdracht

## Ontdekkingsreizigers – Docenteninstructie

**Onderwerp:** Ontdekkingsreizigers 15<sup>e</sup>-16<sup>e</sup> eeuw: Pizarro, Vasco da Gama en Zheng He.

**Activiteit:** Leerlingen plaatsen ontdekkingsreizigers in hun historische context.

**Tijdsduur:** 30-50 min (afhankelijk van keuzes in uitvoering).

**Doelen:** Leerlingen kunnen voorbeelden noemen van ontdekkingsreizigers.

Leerlingen kunnen historische personen contextualiseren.

Leerlingen kunnen de wederzijdse invloed tussen personen en hun historische context uitleggen.

Leerlingen worden zich bewust van de westerse context van tijdvak 5.

**Beginsituatie:** Bovenbouw havo/vwo. De opdracht veronderstelt kennis over Columbus.

**Vorbereiden:** Kopieer de opdrachtbladen en zo gewenst het bronmateriaal. Zorg ervoor dat elk derde van de klas een andere ontdekkingsreiziger kan bestuderen.

Er zijn verschillende opties voor bronmateriaal. Voor Pizarro en Vasco da Gama kan de lesmethode gebruikt worden. Voor Zheng He, zie [hier](#).

Leerlingen kunnen ook zelf onderzoek doen online (let op dat er over Zheng He een hoop ongesubstantieerde theorieën over reizen naar Australië en Amerika bestaan).

**Instrueren:** Leg uit dat leerlingen vragen over ontdekkingsreizigers gaan beantwoorden met trefwoorden. Dit kan alleen of in paren. Met die trefwoorden wordt daarna een kort verhaal (historische context) geschreven. Enkele leerlingen delen hun verhaal met de klas. Zo gewenst kan er geraden worden over wie het gaat.

**Uitvoeren:** Het opdrachtformulier over Columbus kan eerst samen met de klas ingevuld worden om te oefenen met de opdracht en om voorkennis op te halen.

Leerlingen vullen de opdrachtbladen zelfstandig in. Zo gewenst doen zij daarbij ook zelfstandig onderzoek. Loop rond om waar nodig ondersteuning te bieden.

**Nabespreken:** Neem de tijd voor de nabespreking, want het is een belangrijk leermoment.

Vul waar nodig de kennis van de leerlingen aan.

Wat was de historische context van Europese ontdekkingsreizen in de 15<sup>e</sup> & 16<sup>e</sup> eeuw? Hoe past Zheng He/China in die context? Wat waren de gevolgen van deze ontdekkingsreizen? Wat was er uniek aan deze personen? Welke persoon was van het meeste historische belang? Hoe kan je een historische context bepalen?

**Vervolg:** Kennis over Columbus, Pizarro, Vasco da Gama en Zheng He kan de volgende les getest/opgehaald worden met een Welk Woord Weg opdracht.



# Ontdekkingsreizigers – Opdrachtblad

Naam : .....

Klas: .....

## Wat gaan we doen?

In deze opdracht gaan we een ontdekkingsreiziger in de historische context plaatsen.

- Dat doen we door eerst trefwoorden over de persoon op te schrijven.
- Daarna maken we van die trefwoorden een samenhangend kort verhaal.
- Dat verhaaltje wordt gedeeld met de rest van de klas.

## Stap 1

Geef informatie over elk van onderstaande trefwoorden. Doet dit door je eerst in te lezen over deze persoon.

Persoon

**Christoffel Columbus**

Noem/omschrijf:

1. De **tijd** van de persoon (tijdvak, eeuw, jaartallen, naam).

.....  
.....

2. Het **land/gebied** waar de persoon vandaan kwam.

.....  
.....

3. Een **gebeurtenis/prestatie** die typerend is voor de persoon.

.....  
.....

4. Het **doel** van de ontdekkingsreis.

.....  
.....

5. De **gevolgen** van de acties van deze persoon op de korte termijn.

.....  
.....

6. De **gevolgen** van de acties van deze persoon op de lange termijn.

.....  
.....

## Stap 2

Plaats met behulp van stap 1 de persoon hieronder *in vier zinnen* in de historische context.

.....  
.....  
.....  
.....  
.....

# Ontdekkingsreizigers – Opdrachtblad

Naam : .....

Klas: .....

## Wat gaan we doen?

In deze opdracht gaan we een ontdekkingsreiziger in de historische context plaatsen.

- Dat doen we door eerst trefwoorden over de persoon op te schrijven.
- Daarna maken we van die trefwoorden een samenhangend kort verhaal.
- Dat verhaaltje wordt gedeeld met de rest van de klas.

## Stap 1

Geef informatie over elk van onderstaande trefwoorden. Doet dit door je eerst in te lezen over deze persoon.

Persoon

**Francisco Pizarro**

Noem/omschrijf:

1. De **tijd** van de persoon (tijdvak, eeuw, jaartallen, naam).

.....  
.....

2. Het **land/gebied** waar de persoon vandaan kwam.

.....  
.....

3. Een **gebeurtenis/prestatie** die typerend is voor de persoon.

.....  
.....

4. Het **doel** van de ontdekkingsreis.

.....  
.....

5. De **gevolgen** van de acties van deze persoon op de korte termijn.

.....  
.....

6. De **gevolgen** van de acties van deze persoon op de lange termijn.

.....  
.....

## Stap 2

Plaats met behulp van stap 1 de persoon hieronder *in vier zinnen* in de historische context.

.....  
.....  
.....  
.....  
.....

# Ontdekkingsreizigers – Opdrachtblad

Naam : .....

Klas: .....

## Wat gaan we doen?

In deze opdracht gaan we een ontdekkingsreiziger in de historische context plaatsen.

- Dat doen we door eerst trefwoorden over de persoon op te schrijven.
- Daarna maken we van die trefwoorden een samenhangend kort verhaal.
- Dat verhaaltje wordt gedeeld met de rest van de klas.

## Stap 1

Geef informatie over elk van onderstaande trefwoorden. Doet dit door je eerst in te lezen over deze persoon.

Persoon

**Vasco da Gama**

Noem/omschrijf:

1. De **tijd** van de persoon (tijdvak, eeuw, jaartallen, naam).

.....  
.....

2. Het **land/gebied** waar de persoon vandaan kwam.

.....  
.....

3. Een **gebeurtenis/prestatie** die typerend is voor de persoon.

.....  
.....

4. Het **doel** van de ontdekkingsreis.

.....  
.....

5. De **gevolgen** van de acties van deze persoon op de korte termijn.

.....  
.....

6. De **gevolgen** van de acties van deze persoon op de lange termijn.

.....  
.....

## Stap 2

Plaats met behulp van stap 1 de persoon hieronder *in vier zinnen* in de historische context.

.....  
.....  
.....  
.....  
.....

# Ontdekkingsreizigers – Opdrachtblad

Naam : .....

Klas: .....

## Wat gaan we doen?

In deze opdracht gaan we een ontdekkingsreiziger in de historische context plaatsen.

- Dat doen we door eerst trefwoorden over de persoon op te schrijven.
- Daarna maken we van die trefwoorden een samenhangend kort verhaal.
- Dat verhaaltje wordt gedeeld met de rest van de klas.

## Stap 1

Geef informatie over elk van onderstaande trefwoorden. Doet dit door je eerst in te lezen over deze persoon.

Persoon

**Zheng He**

Noem/omschrijf:

1. De **tijd** van de persoon (tijdvak, eeuw, jaartallen, naam).

.....  
.....

2. Het **land/gebied** waar de persoon vandaan kwam.

.....  
.....

3. Een **gebeurtenis/prestatie** die typerend is voor de persoon.

.....  
.....

4. Het **doel** van de ontdekkingsreis.

.....  
.....

5. De **gevolgen** van de acties van deze persoon op de korte termijn.

.....  
.....

6. De **gevolgen** van de acties van deze persoon op de lange termijn.

.....  
.....

## Stap 2

Plaats met behulp van stap 1 de persoon hieronder *in vier zinnen* in de historische context.

.....  
.....  
.....  
.....  
.....

# Ontdekkingsreizigers – Antwoordenblad

Alle antwoorden zijn voorbeelden.

1. De **tijd** van de persoon (tijdvak, eeuw, jaartallen, naam).

*Columbus: Rond 1500. Tijd van Ontdekkers en Hervormers. Vroegmoderne Tijd.*

*Pizarro: 16<sup>e</sup> eeuw. Tijd van Ontdekkers en Hervormers. Vroegmoderne Tijd.*

*Da Gama: Rond 1500. Tijd van Ontdekkers en Hervormers. Vroegmoderne Tijd.*

*He: 15<sup>e</sup> eeuw. Tijd van Steden en Staten. Late Middeleeuwen.*

2. Het **land/gebied** waar de persoon vandaan kwam.

*Columbus: Genua. Italië. Spanje (werk). Zuid-Europa.*

*Pizarro: Trujillo. Spanje. Zuid-Europa.*

*Da Gama: Sines. Portugal. Zuid-Europa.*

*He: Kunyang. China. Ming Rijk.*

3. Een **gebeurtenis/prestatie** die typerend is voor de persoon.

*Columbus: Ontdekking van Amerika.*

*Pizarro: Verovering van het rijk van de Inca's.*

*Da Gama: Eerste Europese expeditie naar India over zee.*

*He: Grootste armada ter wereld.*

4. Het **doel** van de ontdekkingsreis.

*Columbus: Handelsroute naar Indië ontdekken. Christendom verspreiden.*

*Pizarro: Nieuw gebieden ontdekken en veroveren.*

*Da Gama: Handelsroute naar Indië ontdekken.*

*He: Nieuwe handelsrelaties opzetten. Macht van de Ming tonen.*

5. De **gevolgen** van de acties van deze persoon op de korte termijn.

*Columbus: Exploratie van nieuwe wereld. Begin trans-Atlantische handelsroutes en kolonisatie van Amerika. Onderwerping van inheemse bevolking (Taíno).*

*Pizarro: Toestroom van edelmetalen naar Spanje. Kolonisatie van Peru. Einde Inca-rijk.*

*Da Gama: Bewijs dat het mogelijk was om van Europa naar Azië te varen. Eerste Portugese (en Europese) koloniën in Azië.*

*He: Acquisitie van nieuwe en exotische producten. Uitbreiding macht en prestige van de Ming.*

6. De **gevolgen** van de acties van deze persoon op de lange termijn.

*Columbus: Columbiaanse uitwisseling. Introductie van westerse cultuur in Amerika. Indianen als naam voor inheemse bevolking.*

*Pizarro: Onderwerping van grote delen van Zuid-Amerika door Spanje. Verspreiding Katholicisme in Zuid-Amerika.*

*Da Gama: Expansie van het Portugese Rijk in Afrika en Azië. Intensivering van contact tussen Europa en Azië als onderdeel van de wereldhandel.*

*He: Weinig gevolgen op de lange termijn doordat de Ming dynastie stopte met ontdekkingsreizen.*

# Referenties

## Afbeeldingen

- Titelpagina: Eleanor van Aquitanië, *Frederick Sandys* (1858).
- Pagina 3: Anna Maria van Schurman, *Jan Lievens* (1649).
- Pagina 5: Catherina de Grote, *Fyodor Rokotov* (1780).
- Pagina 7: Kenau Simonsdochter Hasselaer, *Barend Wijnveld* (1854).
- Pagina 9: Ibn Battuta, *Léon Benett* (1878).
- Pagina 10: Goeie Mie, *Roelof Raar* (1885).
- Pagina 13: Belle van Zuylen, *Jens Juel* (1777).
- Pagina 14: Untung Soerapati, *Tirto* (1890-1900).
- Pagina 20: Toussaint Louverture, *Alexandre-François-Louis* (1804-1805).

## Literatuur

- Biesta, G. (2020). Risking Ourselves in Education: Qualification, Socialization, and Subjectification Revisited. *Educational Theory*, 70(1), 89-104.
- Goldberg, T. & Savenij, G. (2018). Teaching Controversial Historical Issues. In S. A. Metzger & L. McArthur Harris (Red.), *The Wiley International Handbook of History Teaching and Learning* (pp. 503-526). Hoboken: John Wiley & Sons.
- Grever, M. & Ribbens, K. (2007). *Nationale Identiteit en Meervoudig Verleden*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Hartel, R. & Henskens, K. (2021). Identiteitsvorming in de geschiedenisles: Een didactisch stappenplan. *Kleio*, 62(4), 59-63.
- Hornsta, L., Weijers, D., Van der Veen, I. & Peetsma T. (2016). *Motiverend lesgeven: Handleiding voor docenten*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Lenders, J., Borger, A. & Verharen, A. (2021). 'Beter goed gejat, dan slecht bedacht? Een beoordelingsstrategie voor lesmateriaal van collega's.' *Kleio*, 62(3), 59-61.

- Loewen, J. (2018). *Teaching What Really Happened: How to Avoid the Tyranny of Textbooks and Get Students Excited About Doing History*. New York: Teachers College Press.
- Mesman, J., Van de Rozenberg, T. & Van Veen, D. (2019). *Representatie en stereotypering van vrouwen en mannen in schoolboeken voor de brugklas*. Leiden: Universiteit Leiden.
- Van Gelder, L., Oudkerk Pool, T., Peters, J. & Sixma, J. (red.). (1979). *Didactische Analyse: Studieboek*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Veugelers, W. (2019). *Learning and Teaching in Critical-Democratic Citizenship Education*. Utrecht: Net aan Zet.
- Wilschut, A. (2007). Inleiding: een nieuw examen geschiedenis havo/vwo. In A. Wilschut & Rita Schut (Red.), *Het nieuwe examen geschiedenis havo/vwo* (pp. 7-12). Tilburg: MesoConsult.

### **Voorbeeldopdracht**

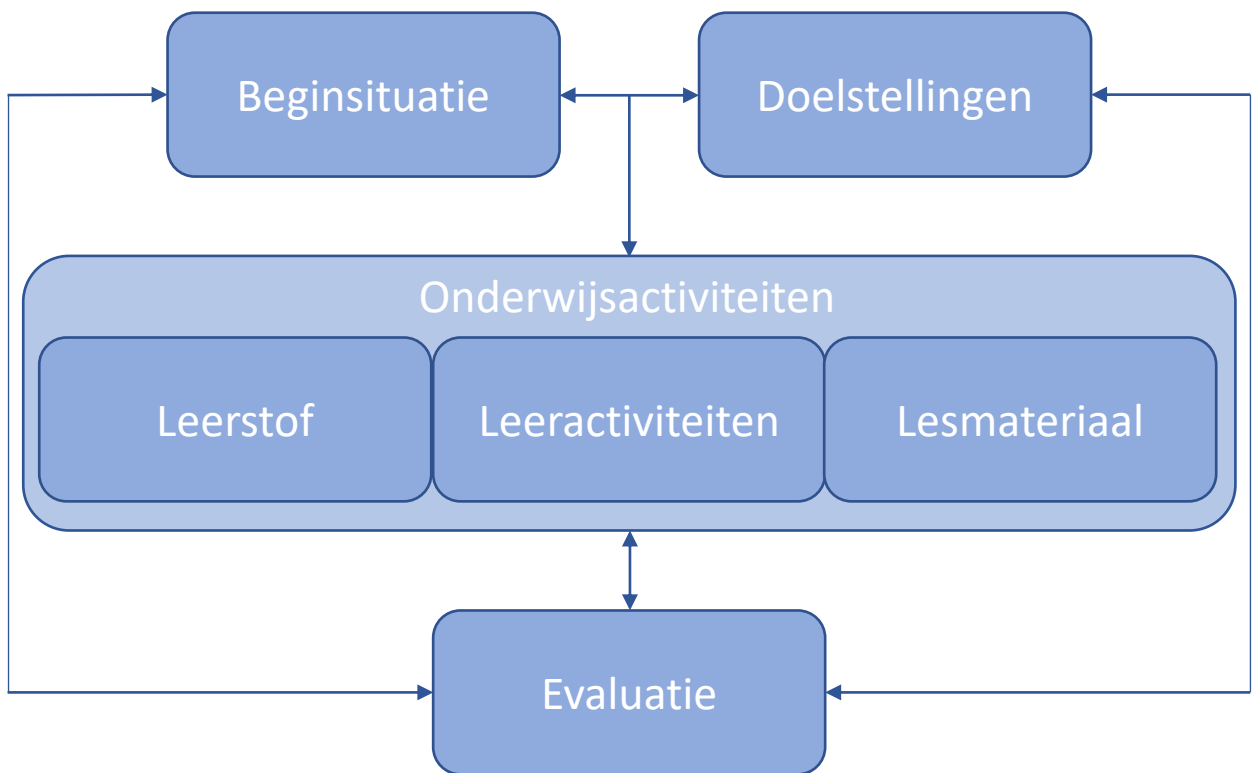
De voorbeeldopdracht is origineel maar gebaseerd op een opdracht en de principes uit:

Aardema, A. (red.), De Vries, J. & Havekes, H. (2011). *Leerlingen construeren het verleden*. Actief Historisch Denken 3. Boxmeer: Stichting Geschiedenis, Staatsinrichting en Educatie.

De Vries, J. (red.), Aardema, A., Havekes, H. & Van Rooijen, B. (2004). *Actief Historisch Denken*. Boxmeer: Stichting Geschiedenis, Staatsinrichting en Educatie.

# Bijlage

## Didactische Analysemodel

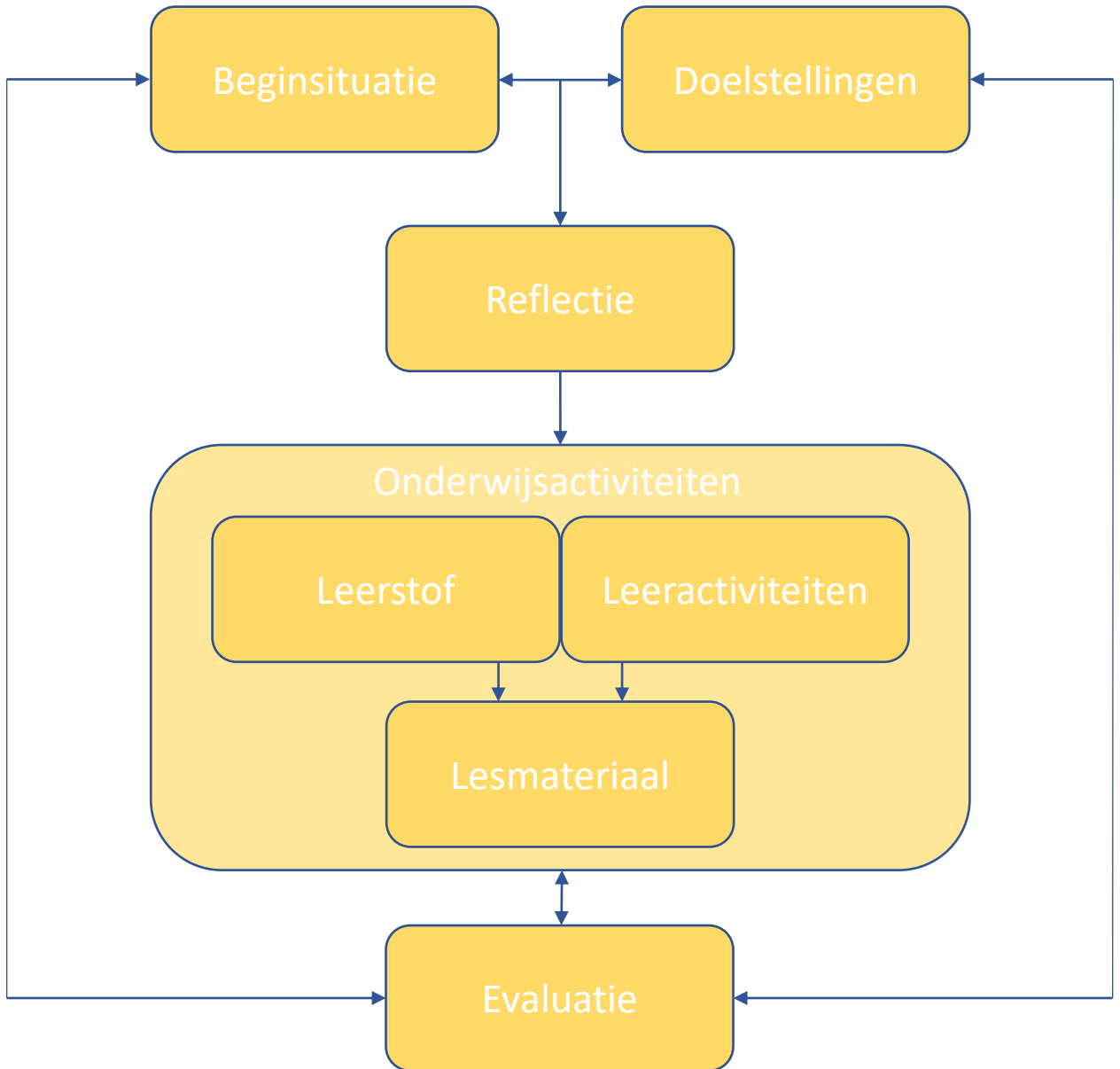


Gebaseerd op Van Gelder, Oudkerk Pool, Peters & Sixma (1979).



# Bijlage

## Aangepast Didactische Analysemodel



# Bijlage

## Lesvoorbereidingsformulier

<b>Naam</b>		<b>Klas</b>		<b>Datum</b>	
<b>Beginsituatie</b>					
<b>Lesdoelen</b>					
<b>Reflectie</b>					
<b>Leerstof</b>					

<b>Tijd</b>	<b>Leeractiviteit</b>	<b>Lesmateriaal</b>	<b>Docentactiviteit</b>

<b>Evaluatie</b>	
------------------	--